

21. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир. – М. : Прогресс; Изд. группа «Универс», 1993. – 654 с.
22. Серебренников Б.А. Роль человеческого фактора в языке: Язык и мышление / Б.А. Серебренников / отв. ред. В.М. Солнцев. – М. : Наука, 1988. – 244 с.
23. Уорф Б. Отношение норм поведения и мышления к языку. Наука и языкознание. Лингвистика и логика // Б. Уорф / Новое в лингвистике. – М., 1960. – С. 135–198.

УДК 811.111'42

Смоляна Т.А. (Харків)

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОЗНАКИ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ МАКСИМИ

Надано характеристику максими як виду афоризмів, Розглянуто її структурну типологію, зовнішні та внутрішні ознаки. Схарактеризовано особливості німецькомовних максим.

Ключові слова: афоризм, максима, сентенція, структура пареміологічного фонду, функції мовних одиниць.

Представлена характеристика максимы как вида афоризма. Рассмотрена ее структурная типология, внешние и внутренние свойства. Охарактеризованы особенности немецкоязычных максим.

Ключевые слова: афоризм, максима, сентенция, структура паремнологического фонда, функции языковых единиц.

The paper distinguishes maxim as a type of aphorism, discusses structure technology, internal and external characteristics, describes distinctive features of German-language maxim.

Key words: aphorism, maxim, adage, structure of paremiological fund, functions of linguistic units.

Початок 70-х років відзначається виникненням незалежних один від одного трьох підходів до вивчення афоризмів: перший – фразеологічний погляд на афоризм (афоризм як одиниця фразеологічної системи, підхід детально обґрунтований С. Г. Гавриним), другий – лінгвокраїнознавча теорія афоризму (одиниця особливого, «афористичного» рівня для опису національно-культурної семантики, запропонована С. М. Верещагіним та В. Г. Костомаровим), третій – лінгвістичне осмислення афоризму в термінах структурної пареміології (афоризм як одиниця пареміологічного фонду).

Ми сконцентруємося саме на третьому підході, засновником якого є Г. Л. Пермяков [5]. Учений запропонував методику й провів два репрезентативних пареміологічних експерименти, виокремив 25 видів паремій (прислів'я та приказки, загадки, прикмети, «ділові» висловлення, повір'я, «віщі» сни, прокльони, побажання та тости, ворожіння, задачі, присягання, головоломки, погрози, скоромовки, пустомовки, велеризми, примовки, змови, побрехеньки та анекдоти, жартівливі відповіді, «вірменські» загадки, доповнення, докучливі казки, «купівлі», казкові формули). Як видно з переліку, в ньому відсутні максими, що поряд із сентенціями, апофегмами, гномами є різновидом афоризму [5, с. 90]. Тож вибір *о б'єк т а* та *п р е д м е т а* дослідження – відповідно, німецькомовних максим та характеристики їх структурно-функціонального потенціалу – пояснюється необхідністю систематизувати та структурувати ці одиниці в пареміологічному фонді серед інших видів афоризмів. *М е т о ю* нашого дослідження є спроба ідентифікувати максиму за зовнішніми та внутрішніми структурними ознаками, а також виокремити релевантні для максими функціональні характеристики. Максимі як окремому різновиду взагалі не приділяли уваги в лінгвістиці, деякі вітчизняні та зарубіжні науковці дали лише визначання максими серед інших афоризмів (М. Л. Гаспаров, В. І. Шмаріна, В. Флейшер). Так, стосовно структурно-функціональних, прагматичних та концептуальних ознак максими, слід згадати лише працю Н. Барлі, який порівнював максиму з прислів'ями на матеріалі англосаксонських висловлень [1], та М. Івоніної, присвячену максимам та анекдотам С. Р-Н. Шамфора на матеріалі французьких джерел [3]. *А к т у а л ь н і с т ь* дослідження визначена ідеєю антропоцентризму, який є ключовим для сучасної лінгвістики та згідно з яким людина розглядається як центр і найвища мета світобудови [6, с. 32]. Цей принцип застосовується при дослідженні мови як продукту людської діяльності, призначеного для потреб людини посередника спілкування, засобу зберігання досвіду, знань, культури. Саме ці чинники і містять у собі німецькомовна максима, тож актуальність полягає у визначенні та структуруванні лінгвістичних аспектів цієї одиниці.

Функціональними проблемами сучасної пареміології визнаються перш за все виявлення та опис зовнішньої (мовної та логічної структури), а також внутрішньої (семантичної та художньої) структури висловлення, встановлення зв'язків між цими структурами, з урахуванням взаємних трансформацій [4, с. 77].

Перш за все поняття максими потребує дефінування та визначення місця в афористиці. Згідно з класифікацією М. Л. Гаспарова усі афоризми – з точки зору визначення/невизначеності їх авторства – слід

розподілити на афоризми фольклорні (прислів'я та приказки) та літературні [2, с. 216]. Перші відрізняються принципово неможливістю визначення їх автора: вважається, що створення фольклорних афоризмів – прерогатива колективної творчості народу. Другим властива наявність реального або потенційного автора. В афористиці як мовленнєвому жанрі виокремлюють різні види афористичних висловлювань, враховуючи змістову структуру, мовні та поетичні форми її вираження, а саме сентенцію, гному, апофегму, хрію, максиму, велеризм [там само].

Максима – узагальнена, глибока, лаконічна думка певного автора (або народу), яка встановлює правило поведінки, основний логічний або етичний принцип, котрим людина керується у своїх вчинках. За М. Л. Гаспаровим, максима – найвищий принцип, моралістичний різновид сентенції [там само, с. 165]. Максима має проміжний статус між прислів'ям та афоризмом, і межа, що існує між прислів'ями, афоризмами, максимами й сентенціями, часто не досить чітка, і це дозволяє робити процес переходу висловлень (властивості та функції яких змінюються з часом) з однієї групи до іншої. В. Флейшер вважає, що «максима знаходиться ближче до афоризму, і багато з того, що Гете опублікував під назвою «Максими та роздуми», можна визначити як афоризм, хоча під максимою, у загальному вживанні слова, розуміється скоріше за все загальне життєве правило, принцип» [8, с. 86].

У лінгвістиці існує точка зору, котра постулює потенційну заміну максими сентенцією. Якщо сентенція, згідно з характером своєї семантики, дидактична, то максима – контрактивна, вона є результатом міркування, її змістова сторона зумовлена здатністю передати квінтесенцію міркувань [7, с. 403]. Що стосується тематики максим, то вона виходить за межі моральності та обов'язковості, охоплює об'єктивні закони. Максима звертається до інтелекту людини, змушуючи проникнути в сутність явищ природи, духу, буття. Цей семантичний різновид максими був умовно окреслений як максима-міркування. Існує інший різновид максими, з більш тривіальним значенням. Як значення, так і смисл полягають у тому, щоб передати найбільш прийнятне правило життя або найбільш раціональний спосіб виконання якоїсь справи. Цей різновид В. І. Шмаріна називає максимою-правилом [там само, с. 403].

У своїй структурній організації паремій Г. Л. Пермяков висловив припущення, що за сумою національних паремійних мінімумів або за інтернаціональним мінімумом можна вивчати основні властивості всього світового паремійного фонду [5, с. 212-213]. Тож можемо сказати, що визначена дослідником структурованість пареміологічного фонду стосується й максими. Вчений розподілив усі паремії за ознакою зовнішньої мовної структури на фразові, проміжні та надфразові, вказуючи, який різновид паремій належить до кожної з них.

Серед інших ознак зовнішньої структури можна враховувати простоту/складність речення, стверджувальність/від'ємність, розповідальність/спонукальність та інші. Хоча вони, за Г.Л. Пермяковим, не релевантними для характеристики пареміологічних типів. Саме ці ознаки достатньо часто вказують учені як критерії для виокремлення афоризму, сентенції, максими, прислів'я тощо.

У результаті розподілу максим на незамкнені та замкнені речення, а надфразові – на монологічні та діалогічні сценки, а також враховуючи структури німецькомовної максими, з'ясувалося, що максима в більшості випадків є фразовою одиницею замкненого типу, напр...:

(1) *Widerspruch und Schmeichelei machen beide ein schlechtes Gespräch. (J. W. Goethe "Maxime und Reflexionen", URL)*

Але ж, розглядаючи максими, наприклад максими Й. В. Гете, можна стверджувати, що максима може бути й надфразовою:

(2) *Große Leidenschaften sind Krankheiten ohne Hoffnung. Was sie heilen könnte, macht sie erst recht gefährlich (J.W. Goethe "Maxime und Reflexionen", URL).*

(3) *Es gibt kein äußeres Zeichen der Höflichkeit, das nicht einen tiefen sittlichen Grund hätte. Die rechte Erziehung wäre, welche dieses Zeichen und den Grund zugleich überlieferte (J.W. Goethe "Maxime und Reflexionen", URL).*

З прикладів 2, 3 видно, що максимою у її традиційному розумінні є лише перша частина. Друга ж є міркуванням, тлумаченням автора, яке не буде обов'язковим у певній комунікативній ситуації, оскільки максима чітко виокремлюється. Слід згадати, що Г.Л. Пермяков відносить до проміжних паремій велеризми та «схожі з ними вислови». Під «схожими висловами» розуміє так звані «ділові» вислови, правові, медичні, господарські. Велеризм – елементарна сценка, яка складається з однієї «ремарки» та репліки персонажа [5, с. 87]. Оскільки максима висловлює принцип, котрим керуються люди, то максимуму правомірно розглядати як галузево марковане висловлення, яке, згідно з Г. Л. Пермяковим, належить також до проміжних паремій:

(4) *Wer vor andern lange allein spricht, ohne den Zuhören zu schmeicheln, erregt Widerwillen (J.W. Goethe "Maxime und Reflexionen", URL).*

(5) *Verzögerte Rechtsprechung ist verweigerter Rechtsprechung. (Dictionary Translator, URL).*

(6) *Arzt, heile dich selbst! (Dictionary Translator, URL).*

(7) *Richtet nicht, damit ihr nicht gerichtet werden! (Das Neue Testament, URL).*

У прикладах 4-7 очевидна медична, правова та етична тематика висловлень. Але ж якщо брати до уваги типові структурні риси велеризму, то німецькомовна максима не має у своєму змісті опозиції «ремарка – репліка мовця», то ж віднесення її до проміжних паремій досить спірне.

Спробуємо ідентифікувати максимуму згідно із запропонованим алгоритмом аналізу внутрішньої мовної структури. До внутрішніх мовних ознак будемо відносити ті, що визначають відмінності у значенні схожих за зовнішньою структурою паремій, а також відмінності у засобах представлення їх значення у знакові [5, с. 94]. За вищезазначеними ознаками внутрішньої мовної структури паремії розподіляються на синтетичні (допускають розширене тлумачення) та аналітичні (не допускають розширеного тлумачення). Як синтетичні, так і аналітичні паремії розподіляються на два класи за критерієм наявності або відсутності мотивування їх

загального значення. Вислови, що мають мотивування загального значення (і синтетичні, й аналітичні), також розподіляються на вислови з образним та прямим мотивуванням.

За цими критеріями розглянемо такі максими:

(8) *Sammelt euch nicht **Schätze auf der Erde**, wo Motte und Frass zerstören und wo Diebe durchgraben und stehlen; sammelt euch aber **Schätze im Himmel**, wo weder Motte und Frass zerstören und wo Diebe nicht durchgraben noch stehlen! Denn wo dein Schatz ist, da wird auch dein Herz sein* (Das Neue Testament, URL).

(9) *Die Leidenschaften sind **Mängel oder Tugenden, nur gesteigerte***. (J. W Goethe "Maxime und Reflexionen", URL).

(10) *Wir lernen die Menschen nicht kennen, wenn sie zu uns kommen; wir müssen zu ihnen gehen, um zu erfahren, wie es mit ihnen steht* (J.W. Goethe "Maxime und Reflexionen", URL).

(11) *Der Umgang mit Frauen ist das Element guter Sitten* (J.W. Goethe "Maxime und Reflexionen", URL).

(12) *Wir sind nie entfernter von unseren Wünschen, als wenn wir uns einbilden, das Gewünschte zu besitzen*. (J.W. Goethe "Maxime und Reflexionen", URL)

(13) *Trachtet aber zuerst **nach dem Reich Gottes** und nach seiner Gerechtigkeit! Und dies alles wird euch hinzugefügt werden!* (Das Neue Testament, URL)

(14) *Der Verständige findet alles lächerlich, der Vernünfftige fast nichts*. (J. W. Goethe "Maxime und Reflexionen", URL).

З прикладів видно, що максима, незалежно від того, яким реченням вона є, або ж якщо вона представлена кількома реченнями, – це аналітичний вислів за вищевизначеною зовнішньою ознакою внутрішньої мовної структури, оскільки максима, згідно зі своїм визначенням, не допускає альтернативи та вказує на норму поведінки. Цей аналітичний вислів може бути фразовим (приклади 5, 6, 7, 9, 11) та надфразовим (2, 3, 13). Усі приклади максимум є замкнутими одиницями та мають як пряме (у більшості випадків), так і образне мотивування. До одиниць з образним мотивуванням належать ті, загальний зміст яких безпосередньо не впливає зі змісту його складових, а пов'язаний з ним через образ. Під прямим мотивуванням, навпаки, розуміємо зміст одиниці, що визначаються змістом його складових.

Так, у прикладах 5, 6, 7, 10, 11 маємо пряме мотивування, а у 8, 13 – образне.

Узагальнено можна зобразити максиму за її зовнішніми та внутрішніми структурними ознаками у вигляді такої схеми, рис.1.

Учені-пареміологи (М. .Л. Гаспаров, Н. Н. Федоренко, Г. Л. .Пермяков, Н. Ф. Алефиренко, Н. Н. Семенов, В. І. Шмаріна, Є. М. Верещагін, В. Г. Костомаров) завжди приділяли увагу функціональним різновидам афористичних висловлень. Спочатку усередині пареміологічного фонду за принципом комунікативності було виокремлено 3 самостійних типи : прислів'я та приказки, загадки та прикмети [5, с. 87]. Згадана класифікація Г.Л.Пермякова базується на зовнішній та внутрішній структурі паремій, але не повністю враховує їх функціональний аспект, який дозволяє більш детально та поглиблено підійти до питання функцій паремій. Для всіх паремій дослідник постулює моделюючу, повчальну, магічну, негативно-комунікативну, розважальну та орнаментальну функції, притаманні їм різною мірою [там само, с. 88].

Рис. 1. Лінгвістична структура максими

Розглянувши вищезгадані функції, можемо встановити, які функції будуть релевантними для німецькомовної максими.

Очевидно, що типовими будуть лише моделююча та повчальна. Сутність моделюючої функції полягає в тому, що паремія дає людині (суспільству) модель або схему тієї чи іншої життєвої ситуації. Дослідник відзначає, що деякі висловлювання не прямо моделюють розглядані ситуації, але все ж опосередковано слугують їм моделлю.

(15) *Wenn ihr Glauben habt wie ein Senfkorn, so werdet ihr zu diesem Berg sagen: Hebe dich weg von hier dorthin! Und er wird sich hinwegheben. Und nichts wird euch unmöglich sein (Das Neue Testament, URL).*

Повчальна функція, на наш погляд, буде домінуючою у максимах. Вона знайомить адресата в першу чергу з правилами поведінки та етичними нормами, а також може вказувати на правила міркування, знайомити з картиною світу тощо. Але всі без винятку максими являють собою повчання якимось істинам та нормам поведінки.

(16) *Bittet, und es wird euch gegeben werden; sucht, und ihr werdet finden; klopft an, und es wird euch geöffnet werden! (Das Neue Testament, URL)*

(17) *Das Schwierige leicht behandelt zu sehen gibt uns das Anschauen des Unmöglichen (J.W. Goethe "Maxime und Reflexionen", URL).*

Магічна (сутність полягає у нав'язуванні людині або природі своєї волі), негативно-комунікативна (слугує для того, щоб уникнути конкретної відповіді), розважальна (використовується для втіхи) не будуть взагалі релевантними для німецькомовної максими. Що стосується орнаментальної (як вважають пареміологи це основна функція всіх типів паремій, яка прикрашає мову), то вона не виключена, але ця функція у будь-яких мовних ситуаціях буде другорядною.

Серед вищезгаданих функцій паремій, за Г. Л. Пермяковим, вважаємо, що типовими для максими будуть такі: моделююча, повчальна, орнаментальна. Якщо брати уваги інші загальні прагматико-семантичні функції паремій, слід наголосити на інформативній, комунікативній, естетичній та емоційно-експресивній. Апеляція до адресата, накопичення досвіту, збереження інформації, передача від покоління до покоління перевірених часом істин, можливість впливати на адресата та його точку зору, виховувати наступні покоління, бути своєрідним регулятором норм поведінки людей у певних ситуаціях, – усі ці функціональні ознаки притаманні німецькомовній максимі.

Результати дослідження структурно-функціональних характеристик німецькомовної максими дозволяють зробити *в и с н о в о к*: максима – різновид афоризму, що може бути представлений максимою-правилом та максимою-міркуванням. Зовнішня та внутрішня структура максими типова для всіх афоризмів, одиниця нашого дослідження є аналітичною, мотивованою, фразовою/надфразовою тощо. Максимі властиві моделююча, повчальна, та орнаментальна функції. *Перспективи* дослідження – розгляд прагматичних та когнітивних ознак німецькомовної максими, опис її регулятивного потенціалу, виокремлення концептів комунікативної поведінки, засобів експресивності максими на лексичному та синтаксичному рівнях.

Література

1. Барли Н. Структурный подход к пословице и максиме / Н. Барли // Паремииологические исследования : сб. статей. М. : Высшая школа, 1984. – С. 127–148.
2. Гаспаров М. Л. Афоризм. Гнома. максима. Сентенция. Хрия / М. Л. Гаспаров // Языковая природа афоризма. Очерки и извлечения : пособие / сост., общ. ред., предсл. и вступл. ст. Е. Е. Иванова ; пер. с бел. Е. Е. Иванова, С. Ф. Ивановой. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2001. – С. 164–165.
3. Ивонина М. Ю. Максимумы и анекдоты С. Р.-Н. Шамфора как собрание текстов с двойной сферой функционирования (к проблеме соотношения речевого и литературного жанров). / М. Ю. Ивонина // Вестник СПбГУ. – 2011. – Вып. № 4. – С. 140–148.
4. Иванов. Е. Е. Из истории изучения языковой природы афоризма (XIX - первая половина XX вв.) / Е.Е. Иванов // Языковая природа афоризма. Очерки и извлечения : пособие / сост., общ. ред., предсл. и вступл. ст. Е. Е. Иванова; пер. с бел. Е. Е. Иванова, С.Ф. Ивановой. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2001. – С. 12. – 110.
5. Пермяков Г. Л. Основы структурной паремииологии / Пермяков Г. Л. – М. : Наука, 1988. – 237 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова – Полтава : Довкілля - К, 2006. – 716 с.
7. Шмарина В. И. Универсальное высказывание и лингвистические средства его выражения. / В. И. Шмарина // Языковая природа афоризма. Очерки и извлечения : пособие / сост., общ. ред., предсл. и вступл. ст. Е. Е. Иванова; пер. с бел. Е. Е. Иванова, С. Ф. Ивановой. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2001. – С. 399–408.
8. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. – Tübingen : Narr, 1997. – 299 S.

Список джерел ілюстративного матеріалу

9. Das Neue Testament [Electronische ressource] /Das Neue Testament. – Mode des Zugangs : <http://www.gott-und-christus.de/download/GreberNTs>.
10. Goethe J.W. Maximen und Reflexionen. [Electronische ressource] / J. W. Goethe – Mode des Zugangs : <http://www.google.com.ua/url>.
11. Dictionary Translator . Deutsch - Englisch [Electronische ressource] / Словник перекладів. – Mode des Zugangs: <http://deu.hablaa.com/deutsch-englisch/709112-eine-alte-maxime-lautet-medice/>.
12. Dictionary Translator . German-English translation [Electronische ressource] – Mode des Zugangs : <http://en.bab.la/dictionary/german-english/verweigerte>